

*До спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.236.026
в Інституті держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України
01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4*

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора юридичних наук
Гулика Андрія Григоровича
на дисертацію Бережняк Наталії Валеріївни на тему:
«Зобов'язання із набуття, збереження майна без достатньої правової
підстави у цивільному праві України», подану на здобуття наукового
ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (08 – Право)

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Робота присвячена розгляду теоретичних та практичних питань зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави. Враховуючи постійний розвиток суспільних відносин, виникає необхідність належного їх регулювання та захисту порушених прав за відповідними зверненнями стосовно вирішення кондикційних спорів. Дійсно, сутність дисертаційного дослідження складає його актуальність. Норми цивільного законодавства України стосовно таких зобов'язань не дають однозначної відповіді на низку питань, які виникають на практиці при їх застосуванні. Залишаються дискусійними проблеми щодо співвідношення кондикційних зобов'язань поряд з іншими та їх положення субсидіарного застосування, тому необхідність належного правового регулювання зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави не викликає сумнівів.

Викладені в роботі основні положення свідчать, що відповідні питання є теоретично і практично важливими та недостатньо розробленими в юридичній науці, а тому теоретична та практична розробка в цій сфері є потрібною.

З огляду на викладене, вибір теми дисертації для здобуття ступеня доктора філософії у галузі права відповідає потребам сучасної юриспруденції.

Актуальність теми дисертації обумовлена доцільністю комплексного вивчення сутності зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави, досвіду їх правового регулювання в країнах Європейського Союзу, можливості застосування норм прав на практиці, які регулюють такі відносини, що відіграє важливу роль для забезпечення верховенства права в державі.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх новизна.

Високий ступінь обґрунтованості результатів дослідження зумовлено раціональною та внутрішньо узгодженою структурою дисертаційної роботи. Загальна структура роботи в цілому є логічною, послідовною, раціональною, обґрунтованою предметом, метою та завданнями дослідження.

Дисертаційне дослідження складається із вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатку, що повністю узгоджується з метою і завданнями дослідження.

Метою дисертаційного дослідження є з'ясування правової природи зобов'язань у зв'язку з набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави та удосконалення правового регулювання таких зобов'язань відповідно до вимог цивільного законодавства України.

Вивчення дисертаційного дослідження дає підстави стверджувати, що основні положення і висновки, які виносяться автором на захист, мають відповідний ступінь наукової новизни. Дисертаційна робота Н.В. Бережняк містить наукові положення, які мають науково-теоретичне значення і практичну

спрямованість. Крім того, у дисертаційному дослідженні виокремлено питання, які потребують подальших наукових досліджень.

Наукова новизна дисертаційного дослідження не викликає сумнівів та полягає у тому, що представлена дисертація є першим комплексним науковим дослідженням питань правового регулювання зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави та застосування норм цивільного права у судовій практиці України.

Вагомий здобуток новизни розглянутого дослідження полягає також щодо пропозиції доповнити главу 83 Цивільного кодексу України положеннями про: «повернення виконаного за недійсним правочином», «надання послуг або виконання робіт», «добросовісності чи недобросовісності дій набувача», «повернення грошової вартості, якщо збагачення складає нерухоме майно», «зобов'язання із безпідставного збагачення не виникають» та «відсутність пріоритету щодо повернення збагачення порівняно із іншими зобов'язаннями» (с. 103-104).

Методологічну основу дисертаційного дослідження становлять сукупність філософських, загальнонаукових і спеціальних методів та засобів наукового пізнання, які забезпечили комплексний та всебічний аналіз предмета дослідження.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення і висновки, рекомендації та пропозиції, обґрунтовані у дослідженні, можуть бути використані у: 1) *науково-дослідній діяльності* – для подальшого розвитку й науково-теоретичного вдосконалення цивільно-правових норм, зокрема правового регулювання зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави; 2) *правотворчій діяльності* – для удосконалення чинного законодавства України, що регулює відносини, які виникають внаслідок безпідставного збагачення; 3) *правозастосовній діяльності* – для забезпечення якісної та ефективної практики при ухваленні судових рішень, під час підготовки

узагальнень судової практики; 4) *навчальному процесі* – під час викладання дисципліни «Цивільне право України. Спеціальна частина», інших спеціальних курсів, що стосуються позадоговірних зобов'язань, а також спецкурсів для студентів юридичних спеціальностей, при підготовці підручників, навчальних посібників та іншої літератури для юридичних закладів освіти.

Загалом зміст дисертації в цілому характеризується достатньо високим теоретичним, науковим та практичним рівнем вирішення поставлених завдань. Авторське поєднання підходів, методів та принципів наукового пізнання надало можливість виявити цілісне розуміння сутності зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави у цивільному праві України.

У дисертаційному дослідженні чітко виражений практичний підхід, зокрема, вдало здійснений аналіз зобов'язань із безпідставного збагачення в судовій практиці України.

Розділ 1 «Концептуальні засади дослідження зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави» складається із двох підрозділів і присвячений визначенню сутності поняття зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави, досліджені правові підстави їх виникнення, проаналізований суб'єктний склад, об'єкти та зміст кондикційних зобов'язань.

У результаті аналізу таких зобов'язань виділені правові підстави їх виникнення: 1) набуття або збереження майна однією особою (набувачем) за рахунок іншої особи (потерпілого); 2) втрата майна іншою особою (потерпілою); 3) причинний зв'язок між набуттям або збереження майна набувачем та втратою майна потерпілою особою; 4) відсутність правової підстави для набуття або збереження майна однією особою (набувачем) за рахунок іншої особи (потерпілого) (с. 40).

Слушно автором обґрунтована необхідність закріплення у ч.1 ст.1213 ЦК України поряд з поверненням майна в натурі, «у разі необхідності здійснити додаткове відшкодування» для відновлення порушених прав потерпілого (с. 49).

Дисертантом сформульовані способи виконання зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави: 1) повернути потерпілому безпідставно набуте майно в натурі (у разі необхідності здійснити додаткове відшкодування); 2) відшкодувати вартість безпідставно набутого майна; 3) відшкодувати доходи від майна; 4) сплатити проценти від безпідставно одержаних чи збережених грошей (с. 52).

Розділ 2 «Правове регулювання зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави» складається з двох підрозділів і присвячений дослідженню правового регулювання таких зобов'язань за законодавством України та аналізу досвіду правового регулювання зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави в країнах Європейського Союзу.

Дисертантом вдало здійснено дослідження випадку набуття майна без достатньої правової підстави у разі здійснення помилкової платіжної операції (внаслідок дій надавача платіжних послуг та платника), коли виникає необхідність повернення неналежного платежу. Встановлено, що у разі не повернення коштів добровільно неналежним отримувачем на вимогу надавача платіжних послуг, та коли внаслідок помилки платника кошти вже зарахували на рахунок неналежного отримувача, останні можуть захистити свої права, шляхом звернення із кондикційним позовом до суду, посиляючись на главу 83 ЦК України (с. 72-73).

Автором встановлено, що тепер основним джерелом регулювання таких зобов'язань у національному законодавстві України, який би більш повно висвітлював сутність та можливість регулювання відносин, які виникають є Цивільний кодекс України, в якому закріплені основні положення та відведені

статті 1212–1215 глави 83. Більш чітко закріплення на законодавчому рівні щодо врегулювання зобов'язань із безпідставного збагачення відсутнє, за винятком певних роз'яснень судів й закріплення їх в Постановах Пленуму, які мають тенденцію до постійної зміни правових висновків (с. 73).

Проведений ґрунтовний аналіз досвіду правового регулювання зобов'язань із безпідставного збагачення в країнах Європейського Союзу. Положення про безпідставне збагачення знайшло своє відображення та безпосереднє закріплення у цивільних кодексах країн ЄС (Франція, Нідерланди, Італія, Німеччина, Угорщина, Греція, Чехія).

Встановлено, що у законодавстві різних країн основні умови виникнення зобов'язань із безпідставного збагачення є однаковими – це виникнення збагачення однієї особи за рахунок зменшення майна у іншої; виникнення такого збагачення без достатньої правової підстави (у тому числі отримане за недійсним зобов'язанням, розірваним договором), коли згодом підстава відпала та те, що вказане також відповідає нормам права закріпленим у Цивільному кодексі України.

Франція, Німеччина, Чехія зараз працюють із більш прогресивними кодифікованими актами, в яких досконаліше, ближче до реалій сучасності врегульовані зобов'язання із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави. У Франції акцентовано увагу на вині потерпілого, що може бути підставою для зменшення розміру відшкодування або повністю відмови в задоволенні позовних вимог. Встановлені випадки, у яких не підлягає поверненню отримане наприклад: у певних ситуаціях при погашенні та поверненні боргу (Чехія), коли потерпілий знав про відсутність боргу, аморальним є вчинене (Греція), вимога пред'явлення після втрати майна, після припинення зобов'язання, розірвання договору (Угорщина). Країни ЄС містять закріплення субсидіарності застосування зобов'язань із безпідставного збагачення, тобто не підлягає пред'явленню кондикційний позов за можливості

звернення до суду з посиланням на інші норми права для захисту свої прав. Найбільш жорсткі передумови звернення із відповідними вимогами встановлені в Німеччині, що не пов'язані із справедливістю, на відміну від Італії, що слугує підставою для безперешкодної відмови у задоволенні вимог потерпілого (с. 91-92).

Дисертантом проаналізовані Модельні правила європейського приватного права (DCFR) – праці юристів країн-членів ЄС та запропоновано внесення відповідних змін до Гл. 83 ЦК України, з метою гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу, враховуючи ратифікацію Верховною Радою України Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, укладену між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (с. 103-104).

Розділ 3 «Практичні питання розгляду зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави» складається із двох підрозділів та присвячений проведенню співвідношення кондикційної вимоги з іншими та проаналізовано судову практику в Україні стосовно вирішення спорів з повернення безпідставно набутого, збереженого майна.

Належну увагу автор приділила субсидіарному застосуванню норм про безпідставне збагачення до віндикації, реституції та відшкодування шкоди.

Позитивній оцінці підлягає здійснення виокремлення Н.В. Бережняк випадків, за яких кондикційний позов застосовується: 1) до вимоги про витребування майна з чужого незаконного володіння, коли недостатньо підстав для пред'явлення віндикаційного позову, якщо: - майно не збережено в натурі або відбулась втрата його індивідуалізуючих ознак; - вибуття майна з незаконного володіння особи (набувача); - потерпілою виступає особа, яка не є власником або титульним володільцем спірного майна; - особа має право на придбання права власності, або законного володіння, але не набула його внаслідок дії боржника;

- вибуття майна із власності за волевиявленням власника (с. 120).

2) до реституції відповідно до положень ч. 2 ст. 1213 та ч. 1 ст. 1214 ЦК України, у разі неможливості повернути в натурі потерпілому безпідставно набуте майно відшкодовується його вартість; відшкодувати всі доходи, які безпідставно збагачена особа одержала або могла одержати від цього майна з часу, коли ця особа дізналася або могла дізнатися про володіння цим майном; відповідає також за допущене нею погіршення майна та має право вимагати відшкодування зроблених нею необхідних витрат на майно від часу, з якого вона зобов'язана повернути доходи (с. 133).

3) до деліктних зобов'язань підлягають субсидіарному застосуванню положення про безпідставне збагачення відповідно до положень ч. 2 ст. 1213 та ч. 2 ст. 1214 ЦК України, у разі неможливості повернути в натурі потерпілому безпідставно набуте майно відшкодовується його вартість та нараховуються проценти за користування ними (с. 133).

Дисертантом ґрунтовно проаналізовано судову практику в Україні щодо зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави.

З'ясовано, що на практиці часто виникають ситуації, коли незрозуміло, в яких випадках підлягають застосуванню зазначені норми права, і які по різному застосовуються судами до одних й тих самих правовідносин, шляхом тривалого розгляду справи, що спричиняє неефективний захист порушеного права позивача та формування різної судової практики у подібних правовідносинах (с. 145). Здійснено спробу роз'яснення правильності вирішення спорів щодо, яких, зокрема, містяться неточності та прогалини законодавства.

Заслуговує на увагу бачення автора, що «за відсутність рахункової полики при отриманні коштів, недобросовісності набувача у будь-якому випадку середній заробіток виплачений за рішенням суду не підлягає поверненню, як безпідставне збагачення, у випадку подальшого його скасування» (с. 164).

Дисертаційне дослідження Н.В. Бережняк містить вагомі результати,

автором здійснене комплексне вивчення, теоретичний та практичний аналіз зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави у цивільному праві України

Повнота викладу наукових положень в опублікованих працях. Основні наукові положення дисертації, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, достатньо повно викладено в 9 наукових працях, з яких 3 наукові статті, опубліковано у фахових наукових виданнях України з юридичних наук, 2 наукові статті – у фахових зарубіжних наукових виданнях та 4 тезах доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

Дотримання академічної доброчесності, відповідність анотації основним положенням дисертації. Зміст тексту дисертації свідчить про відсутність порушень автором вимог академічної доброчесності. Належним чином здійснено посилання на наукову літературу, аналітичні матеріали та нормативно-правові акти у разі використання ідей, тверджень і відомостей, що дозволило встановити відсутність у роботі ознак академічного плагіату, фабрикацій чи фальсифікацій.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Загалом дисертаційне дослідження Н.В. Бережняк визначається позитивно, однак наявні положення, які мають дискусійний характер, зокрема:

1) у роботі неодноразово прослідковується звернення автора до понять «добросовісності» та «недобросовісності», зокрема, дій набувача, як за цивільним законодавством України, так і держав-членів Європейського Союзу. На мій погляд, зазначене питання підлягає окремому дослідженню, що потребує приділення більшої уваги, яким чином зазначене впливає при вирішенні спору із безпідставного збагачення.

2) дисертантом обґрунтовано, що положення про безпідставне збагачення мають самостійний характер, а також підлягають субсидіарному застосуванню по відношенню до інших. Здійснено ґрунтовне дослідження співвідношення

зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави з віндикацією, з реституцією, з відшкодуванням шкоди та встановлені випадки, за яких кондикційний позов застосовується до останніх зобов'язань, що є науковою новизною отриманих результатів. Однак, враховуючи те, що у судах судові спори стосовно договорів становлять більшість цивільних справ, потребує уточнення положення стосовно кондикційних зобов'язань по відношенню до договорів.

3) варто погодитись із автором, що суди по різному застосовують норми права із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави та виникає ситуація, коли захист порушених прав особи у аналогічних справах може мати різний результат в судах (с. 166). Проте, досліджуючи зобов'язання із безпідставного збагачення в судовій практиці України в роботі недостатньо відображено значення судової влади, судів та суддів при розгляді кондикційних спорів, безпосередньо думки автора стосовно правильності вирішення конкретних ситуацій.

Однак, наведені зауваження не заперечують наукової значущості дисертаційної роботи Н.В. Бережняк, яка в цілому є самостійним, завершеним науковим дослідженням, що містить достатньо положень наукової новизни на рівні як постановки проблеми, так і методології її аналізу та висновків.

Дисертація характеризується як системне, ґрунтовне та всебічне дослідження, у ході якого автору вдалося досягти поставленої мети.

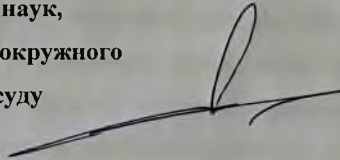
Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.
Дисертаційне дослідження Н.В. Бережняк є самостійною і оригінальною науковою працею, в якій на високому фаховому рівні розкрита тема і обґрунтоване авторське розуміння правової природи зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави, їх правового регулювання.

Отже, дисертаційна робота на тему: «Зобов'язання із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави у цивільному праві України», представлена на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю

081 «Право» (08 – Право), відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установ), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами від 03 квітня 2019 року № 283), пункту 10 Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167 (зі змінами від 21 жовтня 2020 року №979 та від 09 червня 2021 року № 608), а її автор – Бережняк Наталія Валеріївна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (08 – Право).

Офіційний опонент

**Доктор юридичних наук,
Суддя Львівського окружного
адміністративного суду**
24 січня 2022 року

А.Г. Гулик

Засвідчую справжність підпису

**Голова Львівського окружного
адміністративного суду**

А.З. Ланкевич